

A világot történetekből lehet megérteni – egy kis tudományfilozófia egyszerűen

2021. november - Polgár Jónás

Gyorsan és egyszerűen arról, hogy miért nincsenek gyors és egyszerű magyarázatok

Kérdőívek, esettanulmányok, demográfiai jelentések, attitűdkutatások – ezek jutnak elsőként eszünkbe, ha társadalomtudományos tanulmányokra gondolunk. Nem véletlen, hiszen a sajtóban megjelelő szociológiai irodalom túlnyomó részét ezek a száraz, adatközpontú munkák jelentik. Fontos és értékes a világ jelen állapotának pontos és számokba foglalt ismerete, ez azonban nem elegendő a jelen társadalmának megértéséhez. Hiába erős a korreláció, hiába magas a determinációs együttható, mintázatokat mutatnak csak, nem a miértre adnak választ.

Az egyszerűség kedvéért vegyük példának egyetlen ember történetét. Gondolatkísérletünk alanya legyen László, egy hatvanas, budapesti férfi, aki középszintű, szakközépiskolai végzettséggel rendelkezik. László alacsony fizetést kínáló munkát (például portás) végez. Előléptetésre nincs reménye, kevés barátja van, visszaeső alkoholista. Azt már tudjuk, hogy László mi, azt azonban nem, hogy miért.

Az Összkép a magyar társadalom és gazdaság működéséről szóló elemzések magazinja. [Iratkozz fel hírlevelünkre](#), [kövess minket](#), ha szeretnéd mélyebben megérteni, hogyan működik Magyarország.

Első ránézésre mondhatjuk, hogy a válasz egyszerű. László alkoholista, így nem veszik fel komoly állásba. Bár a rendelkezésre álló információ alapján logikusnak tűnik, a kép nem teljes. Az élet egy fontos dimenziója ugyanis hiányzik ebből az elemzésből: az idő. Hogy a világnak jelene és múltja egymástól nem választható el.

László ugyanis egy közép-Dunántúli földműves család gyermeke, aki megélhetést keresve a '70-es évek végén felköltözött Budapestre, hogy ipari állást szerezzen. Felvették ugyan a hajógyárba, azonban a falusi közösséggel és családjával meggyengültek kapcsolatai. Egyedül élt egy apró lakásban, új kapcsolatok komoly kilátása nélkül.

A rendszerváltáskor László üzemét bezárták, őt pedig kirúgták: a piaccgazdaságban nem volt szükség a munkaerejére. Harmincas éveit alkalmi munkától alkalmi munkáig élve töltötte, végül talált magának egy stabil állást portásként. Az elmúlt húsz-huszonöt évet különböző intézmények bejáratának őrzésével töltötte.

Láthatjuk hát, hogy László nem azért portás, mert iszik. László azért portás és azért iszik, mert a '90-es években munka nélkül maradt Budapesten. Mert alacsony képzettségű munkás, aki egy olyan korban járt iskolába, ahol ez még elegendő volt a megélhetéshez. Mert ott kellett hagynia az otthonát, csak hogy megélhessen. Az alkoholizmus és a portásság, bár egybeesnek, egyik sem magyarázza a másikat. Ha nem vizsgáltuk volna meg a történeti dimenziót, ez könnyen elkerülhette volna figyelmünket.

A metróellenőrök csapata a Kontroll című filmben

A társadalomtudományban mindezt vannak, akik figyelembe veszik, vannak, akik kevésbé. A skála egyik végén a társadalmat az emberi szervezethez hasonlítják, ami egy tökéletes, organikus egészet alkot. Mindennek megvan a szerepe, és ezeket a szerepeket többnyire a megfelelő emberek töltik be. A múlt, a történetiség nem tölt be komoly szerepet, a jelen létező valóságát vizsgálják csak. Például a jövedelmi egyenlőtlenségek igazságon jutalmaznak azokat, akiknek a munkája nehezebb és társadalmilag hasznosabb a befektetett időért, így motiválva őket arra, hogy segítsenek a társadalmat fenntartani. A siker teljesen érdemalapú, aki sikertelen, az személyes hibát vétett. Ez ugyanúgy helytelen és reduktív, mint minden egyenlőtlenséget gonosz hatalmasokra, rossz emberekre fogni rendszerek és folyamatok helyett.

A másik oldalon állók úgy gondolják, hogy a ma társadalma nem más, mint a múltjában történtek összessége. Nem egy statikus valóság, hanem egy folyton, dinamikusan változó világ képe alakul ki. László múltjának vizsgálata számukra természetes, hiszen anélkül a róla alkotott kép hiányos lenne. Így állnak akármilyen társadalmi jelenséghez a szegénységtől az oktatásig.

Ez nem azt jelenti, hogy megelégszenek több tulajdonság, lehetséges ok bevonásával. Az csak további helytelen következtetésekhez vezetne Lászlóval kapcsolatban, mint például hogy az alacsony végzettség okozza az alkoholizmust. Ez a teljes kép ismeretében egyértelműen helytelen, de ha csak egymás mellett lebegő tulajdonságokat, változókat látunk, logikusnak tűnhet. Ha azonban figyelembe vesszük a tényleges időrendet, és László életét folyamatként értelmezzük, megkapunk egy teljes, bár komplikáltabb képet, ahol nincsenek egyszerű okok és okozatok, csak a múlt és a belőle következő jelen.

Mondhatnánk erre, hogy rendben van, építsünk bonyolultabb összefüggést. László egy rosszul képzett, falusi gyerek volt, kibabrált vele a szocializmus meg a rendszerváltás. Így megy ez általában. Mielőtt azonban levonnánk az általános következtetéseket, érdemes óvatosnak lenni.

István is portás és alkoholista. Ő egy másik faluból jött Pestre, ahol elkezdett anyagszállításban maszekolni. Azonban neki bejött a rendszerváltás, jól menő építőipari vállalkozó lett: család, gyerek, ház, audi. Azonban a 2000 évek elején belebukott, hogy a fővállalkozó nem fizette ki, nem sokkal azután, hogy a felesége otthagya - a férfi túl sokat dolgozott, sosem volt otthon. Istvánt az építőipari fővállalkozók tisztességtelen üzleti magatartása elleni határozott fellépés vagy egy párterápia menthette volna meg az alkoholba zuhanástól.

Falu, alacsony képzettség, most alkoholizmus és vagyonőrködés: két egyező elem az adatbázisban. Pedig ez egy másik történet, mások az okok, mások a következtetések.

És még ott van Béla, hasonló háttérrel, aki hamar kapott munkát a hajógyár bezárása után, de az új helyén lebukott, amikor azt hitte az új cégből is hazavihet ezt-azt, mint ahogy korábban szokás volt. A büntetőügyet megúsza, de sokáig sehova sem vették fel ezután. Hármuk közül talán őt terheli a legtöbb személyes felelősség, de ami még fontosabb, hogy látszólag ugyanolyan kezdettől ugyanaddig a végeredményig nagyon más út vezette.

Általános következtetéseket, nagyívű javaslatokat nehezebb ezekből a történetekből kihozni, mint egy kérdőíves vizsgálatból. Azonban a feladat nem az, hogy látványos eredményekre jussunk, hanem hogy megértsük miért, hogyan lesz valaki (jelen esetben) alkoholista és portás. Ha sok ilyen történetet tárunk fel, kirajzolódnak a főbb motívumok, tipikus élettörténetek, a lehetséges ok-okozati láncolatok.